



***OBIEG PIENIĘŻNY
II RZECZYPOSPOLITEJ***

**MUZEUM RUCHU REWOLUCYJNEGO
ODDZIAŁ MUZEUM OKRĘGOWEGO
W BIAŁYMSTOKU**

MUZEUM RUCHU REWOLUCYJNEGO
ODDZIAŁ MUZEUM OKRĘGOWEGO
W BIAŁYMSTOKU

OBIEG PIENIĘŻNY
II RZECZYPOSPOLITEJ

informator wystawy



BIAŁYSTOK 1988



437:069

Opracowanie informatora i scenariusza wystawy:
Lucyna Lesisz

Opracowanie graficzne informatora, plakatu i zaproszenia:
Andrzej Onchimowicz, Dariusz Sobociński



Opracowanie plastyczne wystawy:
Andrzej Onchimowicz, Dariusz Sobociński

Zdjęcia:
Wojciech Dobrajski

Polska po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. nie przedstawiała jednolitego organizmu państwowego. Na jej ziemiach znajdowały się w obiegu środki płatnicze państw zaborczych, o różnej sile nabywczej. Jednym z podstawowych zadań nowej władzy było uporządkowanie różnych systemów pieniężnych i wprowadzenie na terytorium Rzeczypospolitej jednego środka płatniczego. Pierwszym jej posunięciem w tym zakresie było przejęcie utworzonej w 1916 r. przez okupantów niemieckich Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej. Na podstawie dekretu Naczelnika Państwa z 7 grudnia 1918 r. stała się ona jedyną emisyjną instytucją bankową Państwa Polskiego, a marka polska została prawnym środkiem płatniczym na całym obszarze Rzeczypospolitej, obowiązującym aż do 1 lipca 1924 r. Do obiegu w tym okresie wprowadzono następujące emisje banknotów:

15 stycznia 1919 r. — 500 mp

15 lutego 1919 r. — 100 mp

17 maja 1919 r. — 1, 5, 20 i 1.000 mp

23 sierpnia 1919 r. — 1, 5, 10, 20, 100, 500 i 1.000 mp

7 lutego 1920 r. — 1/2, 500 mp

11 marca 1922 r. — 10.000 mp

10 października 1922 r. — 50.000 mp

23 kwietnia 1923 r. — 250.000 mp

30 sierpnia 1923 r. — 100.000, 500.000, 1.000.000 mp

20 listopada 1923 r. — 5.000.000 i 10.000.000 mp

Drukowanie banknotów o coraz wyższych nominałach było skutkiem narastającej inflacji i spadku siły nabywczej marki polskiej.

Prace nad przygotowaniem reformy monetarnej trwały od pierwszych miesięcy utworzenia niepodległej Rzeczypospolitej. Już 5 lutego 1919 r. ukazał się dekret Naczelnika Państwa o ustanowieniu nowej polskiej jednostki monetarnej o nazwie „lech”, a setną jej część — „grosz”. Spotkał się on z ostrą krytyką, w wyniku której Sejm uchwalił w dniu 28 lutego 1919 r. — jako jedną z pierwszych — Ustawę znoszącą nazwę „lech”, a na jej miejsce ustaliła nazwę „złoty”. Ówczesna sytuacja polityczna i gospodarcza kraju, stale postępujący chaos walutowy, nie pozwoliły na szybkie zrealizowanie podjętych postanowień. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa nadal działała jako tymczasowy bank emisyjny, aż do dnia 1 lutego 1924 r.

Hiperinflacja roku 1923 w połączeniu z zaostrzeniem konfliktów społecznych zmusiła rząd polski do energicznych działań, zmierzających do przeprowadzenia reformy skarbu.

Dnia 11 stycznia 1924 r. Sejm uchwalił przedstawioną przez premiera i jednocześnie ministra skarbu Władysława Grabskiego, ustawę „O naprawie skarbu państwa i reformie walutowej”. Wprowadzała ona w życie podjęte już w 1919 r. postanowienie nadając nowej polskiej jednostce monetarnej nazwę „złoty”.

Zasady nowo przyjętego ustroju pieniężnego przewidywały wprowadzenie do obiegu biletów bankowych, monet srebrnych i bilonu. Bilety bankowe miały być emitowane przez Bank Polski, otwarty 28 kwietnia 1924 r. Aby przyspieszyć obieg nowego pieniądza na rynku, postanowiono wykorzystać zapas biletów wydrukowanych już w 1919 r. za granicą w toku przygotowywanej wówczas, a nie zrealizowanej reformy pieniężnej. Były to banknoty z datą emisji 28 lutego 1919 r. o wartościach nominalnych 5, 10, 20, 50, 100 i 500 złotych.

Dotkliwy brak w obiegu monet, a jednocześnie trudności z ich biciem, zmusiły Ministerstwo Skarbu do puszczenia w obieg biletów zdawkowych. Były one emitowane na przepołowionych banknotach markowych PKKP: 1 grosz na półmilionowych, 5 groszy na dziesięciomilionowych z nadrukowanymi na nich wizerunkami przyszłych monet metalowych. W szacie graficznej biletów o nominałach 10, 20 i 50 groszy znajdowały się natomiast rysunki znanych warszawskich pomników: na 10-cio groszowych kolumna Zygmunta, na 20-to groszowych pomnik Mikołaja Kopernika, na 50-cio groszowych pomnik księcia Józefa Poniatowskiego.

Emitowano je z datą 28 kwietnia 1924 r., a w obiegu znajdowały się do końca 1924 r., kiedy to rynek został nasycony bilonem. Wówczas wycofano je i zniszczono.

Jednak w dalszym ciągu pozostawał do rozwiązania problem pokrycia zapotrzebowania na metalowe znaki pieniężne. Otwarta 14 kwietnia 1924 r. Mennica Państwowa w Warszawie nie była w stanie wykonać własnymi siłami tak dużej ilości monet. Toteż w roku otwarcia wybiła jedynie mosiężne 2 i 5-cio groszówki z datą 1923 r. By sprostać potrzebom w latach 1924 — 25 metalowe znaki pieniężne dla Polski biło aż sześć różnych mennic w Europie i jedna w Ameryce. Stemple do mennic zagranicznych dostarczone były z Polski, dlatego nie ma

różnic w rysunkach na monetach bitych w różnych zakładach. Brązowe jednogroszówki wykonała prywatna mennica brytyjska King's Norton Metal Company Ltd, nikłowe 10, 20 i 50-cio groszówki mennica szwajcarska Huguenin Frs w Le Locle, holenderska mennica s'Rijks Munt w Utrechcie oraz austriacka mennica państwowa Hauptmunzamt w Wiedniu były nikłowe monety 20 i 50-cio groszowe. Na srebrnych złotówkach i dwuzłotówkach mennice pozostawiły swoje znaki, co pozwala na zidentyfikowanie ich pochodzenia. I tak:

- 1 złoty i 2 złote 1924 r. — po obu stronach daty pochodnie — znak paryskiej mennicy Hotel de Monnaie,
- 2 złote 1924 r. — po dacie literka H — znak prywatnej mennicy angielskiej Mint Birmingham Ltd,
- 2 złote 1924 r. — bite stemplem odwróconym w amerykańskiej mennicy U.S. Mint Philadelphia,
- 1 złoty i 2 złote 1925 r. — po dacie kropka — znak mennicy angielskiej Royal Mint London,
- 2 złote 1925 r. — bez znaków — bite w USA.

Autorami projektów byli plastycy polscy: Wojciech Jastrzębowski monet 1, 2, 5, 10, 20, 50-cio groszowych, monet srebrnych 1 i 2 złotych rzeźbiarz Tadeusz Breyer.

W latach następnych metalowe znaki pieniężne biła głównie Mennica Państwowa w Warszawie.

Do założeń istniejącego systemu monetarnego, nowe ustalenia wprowadziły rozporządzenia prezydenta Rzeczypospolitej z 13 października 1927 r. o stabilizacji pieniądza i z 5 listopada tego roku o zmianie ustroju pieniężnego. W myśl tych zasad utrzymano oparcie waluty polskiej na parytecie złota, jednak przy znacznym zmniejszeniu kruszca. W układzie monet srebrnych wprowadzone zmiany spowodowały jedynie częściowe wycofanie z obiegu monet 1 i 2 złotych. W miejsce srebrnej 1 złotówki wprowadzono w 1929 r. nikłową złotówkę, wykonaną w/g projektu rzeźbiarza Mieczysława Kotarbińskiego. Rozpoczęto bicie srebrnej monety 5-cio złotowej, której autorem był prof. Edward Wittig. Na rewersie widnieje postać kroczącej po chmurach Nike ze wzniesioną ręką, na rancie umieszczono napis: SALUS REIPUBLICAE SUPREMA LEX (dobro państwa najwyższym prawem). W 1928 r. tłoczono ją w Anglii i Belgii, w latach 1930 — 1932 w Mennicy Państwowej w Warszawie.

Kolejne zmiany istniejącego systemu pieniężnego, chociaż w niewielkim zakresie, przeprowadzono w 1932 r. W miejsce mo-

nety 5-cio złotowej i nie zrealizowanej 2 złotowej wprowadzono trzy nowe monety o nominałach 10, 5 i 2 złote, ale z mniejszą wagą srebra. Za wzór nowej monety posłużył nie wykorzystany projekt z 1925 r. A. Madejskiego, przedstawiający głowę kobiety w wieńcu z koniczyny na tle kłosów. Według tego projektu tłoczono srebrne monety 2 i 5-cio złotowe w latach 1932 — 1934 oraz 10-cio złotowe w roku 1932 i 1933.

Od roku 1934 w obiegu były srebrne monety 2, 5 i 10-cio złotowe o nowym rysunku strony głównej, z wyobrażeniem obowiązującego od 1927 r. wzoru godła państwowego. Na rewersie widniała podobizna Józefa Piłsudskiego, autorem projektu był artysta St. Ostrowski. Monety 2 złotowe bito w roku 1934 i 1936, 5-cio złotowe w 1934, 1935, 1936 i 1938, natomiast 10-cio złotowe od 1934 do 1939 roku.

Z okazji 100-nej rocznicy Powstania Listopadowego w 1930 r. wypuszczono srebrną monetę 5-cio złotową w/g projektu. W. Jastrzębowski. Zapoczątkowała ona wprowadzenie do obiegu szeregu srebrnych monet pamiątkowych, wybitych z okazji ważnych rocznic narodowych:

10 złotych 1933 r. — na pamiątkę 250-tej rocznicy odsieczy wiedeńskiej, proj. J. Wysocki,

10 złotych 1933 r. — na pamiątkę 70-tej rocznicy Powstania Styczniowego, proj. Z. Trzcńska-Kamińska,

5 złotych i 10 złotych 1934 r. — na pamiątkę wymarszu Kompanii Kadrowej Legionów, proj. St. Ostrowski,

2 złote i 5 złotych 1936 r. — na pamiątkę 15-lecia budowy portu w Gdyni, proj. J. Aumiller.

Obok monet w obiegu znajdowały się również papierowe znaki pieniężne, emitowane przez Bank Polski, Ministerstwo Skarbu i Ministerstwo Finansów.

Bank Polski w okresie międzywojennym wypuścił następujące banknoty:

15 lipca 1924 r. — 5, 10, 20 złotych,

28 sierpnia 1925 r. — 50 złotych,

1 marca 1926 r. — 20 złotych,

20 lipca 1926 r. — 10 złotych,

20 lipca 1929 r. — 10 złotych,

1 września 1929 r. — 20 i 50 złotych,

2 stycznia 1930 r. — 5 złotych,

20 czerwca 1931 r. — 20 złotych,
2 czerwca 1932 r. — 100 złotych,
9 listopada 1934 r. — 100 złotych,
11 listopada 1936 r. — 2 złote.

Ministerstwo Finansów RP:

1 maja 1925 r. — 2 i 5 złotych

Ministerstwo Skarbu RP:

25 października 1926 r. — 5 złotych,

1 października 1938 r. — 1 złoty.

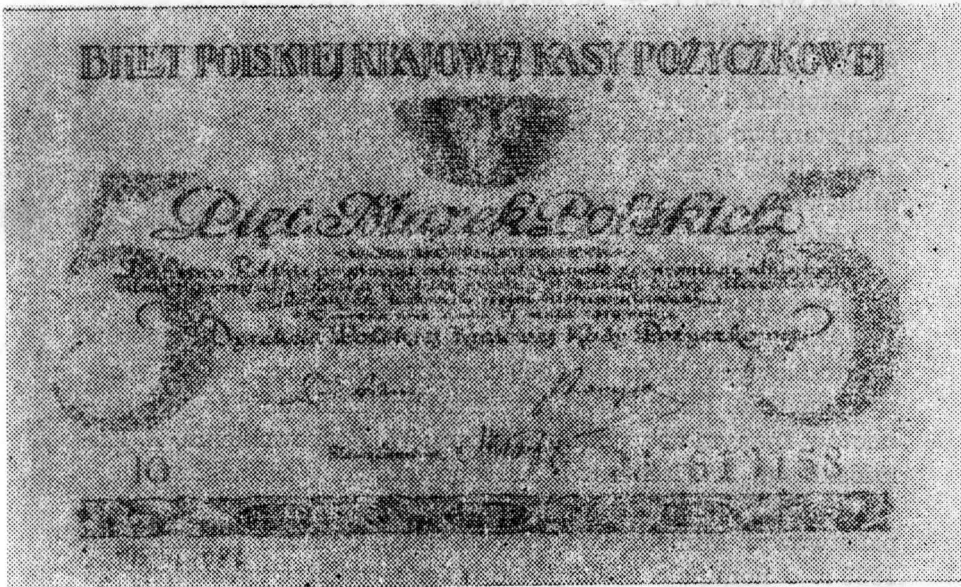
Banknoty początkowo drukowano w drukarni Banku Polskiego. W 1925 r. powołano do życia Państwową Wytwórnę Papierów Wartościowych, która od 1929 r. rozpoczęła pracę już we własnym gmachu. Bank Polski powierzał projektowanie swych banknotów znanym artystom plastynom: W. Borkowskiemu, Z. Kamińskiemu, Z. Fischerowi, J. Mehofferowi, Wł. Vackowi.

Ostatnim banknotem okresu międzywojennego był „bilet państwowy” Ministerstwa Skarbu emisji z dnia 1 października 1938 r. o nominale 1 złoty. Do obiegu został wypuszczony 26 sierpnia 1939 r., czyli na sześć dni przed wybuchem II wojny światowej.

Zmiany w obiegu pieniądza na terenie Rzeczypospolitej Polskiej w dwudziestoleciu międzywojennym są treścią wystawy prezentowanej w Muzeum Ruchu Rewolucyjnego. Jej początek, to okres, w którym na ziemiach polskich funkcjonowały, oprócz marki polskiej, pieniądze państw zaborczych. Kolejny etap — to lata hiperinflacji, gdy emitowano coraz wyższe nominały banknotów. Reformy skarbowe rządu Władysława Grabskiego zapoczątkowały istnienie na polskim rynku nowej jednostki monetarnej — złotego. Trudności z wprowadzeniem podjętych reform w życie związane były z wieloma czynnikami, a jednym z nich był brak własnej mennicy i wytwórni papierów wartościowych. W latach 1924 — 1939 wprowadzono kilka zmian w ustroju pieniężnym, czego widomym znakiem są poszczególne emisje monet i banknotów.

Aby utrwalić przedstawione zagadnienie, pokazano na wystawie nie tylko papierowe i metalowe znaki pieniężne. Zaprezentowano również ludzi, którzy przyczynili się do ich powstania, instytucje zajmujące się emisją i produkcją tych znaków, stemple mennicze oraz fotografie maszyn, które je wykonały. Funkcjonowanie polskich pieniędzy na rynku ilustrujemy poprzez przedstawienie ich siły nabywczej w poszczególnych latach II Rzeczypospolitej.

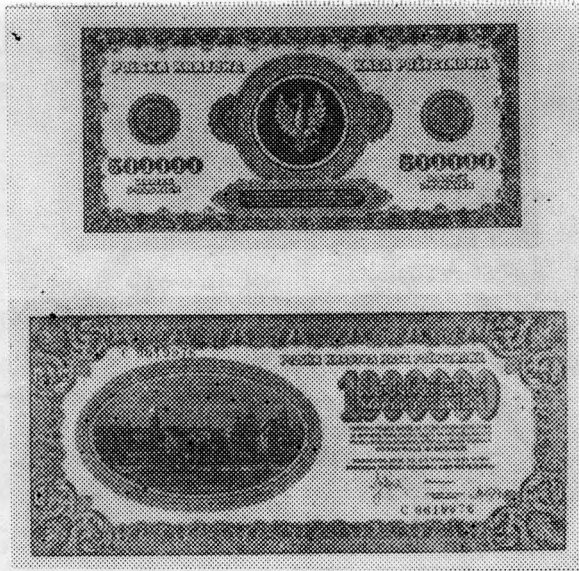
Lucyna Lesisz



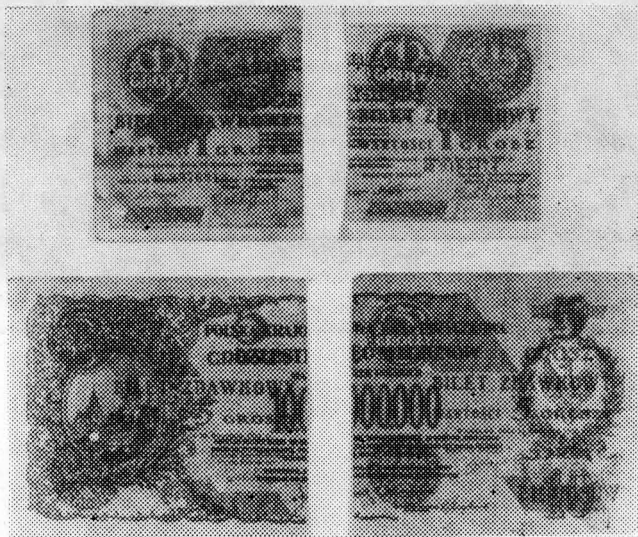
1. Banknot 5-cio markowy PKKP z 17.V.1919 r.



2. Banknot 10-cio markowy PKKP z 23 sierpnia 1919 r.



3. Banknot 500.000 mp i 1.000.000 mp PKKP z okresu inflacji roku 1923



4. Bilety zdawkowe Ministerstwa Skarbu RP z 28 kwietnia 1924 r.



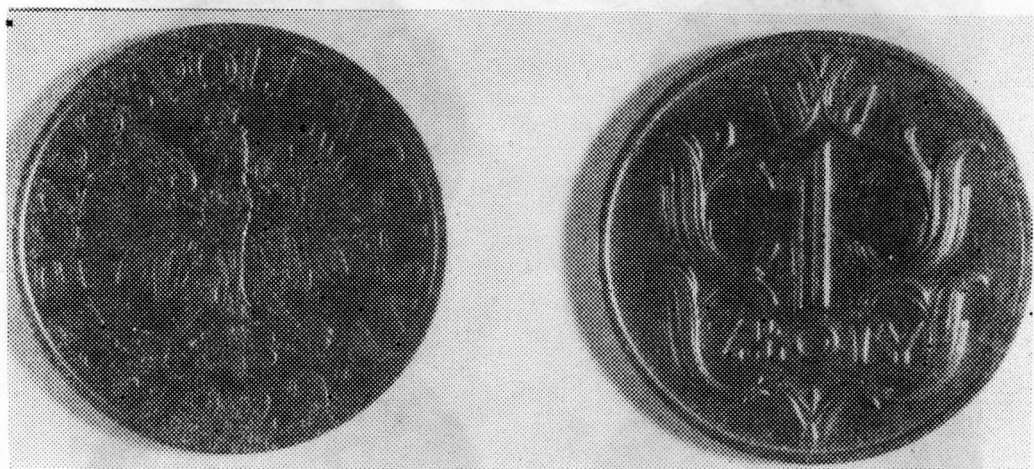
5. Banknoty Banku Polskiego wykonane za granicą w 1919 r.
a wypuszczone do obiegu w 1924 r.



6. Monety groszowe emisji r. 1924 (z datą 1923)



7. Pierwsze monety srebrne z 1924 r.



8. 1 złoty, nikiel, 1929 r.

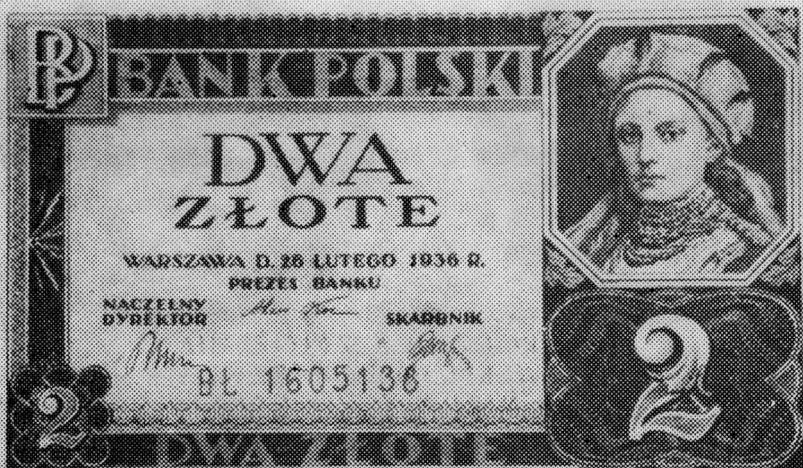


9. Srebrne monety z roku 1932



10. Srebrne monety pamiątkowe

II. Dwuzłotowy banknot Banku Polskiego z 26 lutego 1938 r.
i bilet państwowy Ministerstwa Skarbu z 1 października 1938 r.



11. Dwuzłotowy banknot Banku Polskiego z 26 lutego 1936 r.
i bilet państwowy Ministerstwa Skarbu z 1 października
1933 r.